

การบริหารจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์จังหวัดจันทบุรี MANAGEMENT OF PUBLIC WELFARE OF SANGHA ADMINISTRATION IN CHANTHABURI PROVINCE

วาริญา ม่วงเกลี้ยง, ประเสริฐ ธิลาอ

Wareeya Muangkliang, Prasert Thilao

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author E-mail: 6401104008@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาสภาพทั่วไปของการบริหารจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์จังหวัดจันทบุรี 2. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์จังหวัดจันทบุรี 3. นำเสนอการบริหารจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์จังหวัดจันทบุรี รูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการเก็บข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึก จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 25 รูปหรือคน และการสนทนากลุ่มเฉพาะ จำนวน 12 รูปหรือคน โดยวิเคราะห์ข้อมูลด้วยเทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท

ผลการวิจัยพบว่า 1. สภาพทั่วไปของการบริหารจัดการมีทั้งจุดแข็ง เช่น โครงสร้างการบริหารที่เป็นระบบ ผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ชัดเจน มีเครือข่ายความร่วมมือที่เข้มแข็ง และจุดอ่อน เช่น การจัดสรรงบประมาณยังไม่เป็นระบบ ขาดแคลนบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง การประชาสัมพันธ์ไม่ทั่วถึง ขาดแผนการดำเนินงานที่ชัดเจน 2. ปัจจัยที่ส่งผลได้แก่ การมีทรัพยากรที่เพียงพอ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ การพัฒนาทักษะความรู้ของพระสงฆ์ การสร้างความโปร่งใสน่าเชื่อถือ การประยุกต์ใช้ IT การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน และการพัฒนาระบบติดตามประเมินผล 3. แนวทางที่นำเสนอเน้นการสร้าง ความมั่นคงทางพระพุทธศาสนา ยกย่องการบริหารจัดการภายใน พัฒนาสู่องค์กรแห่งการเรียนรู้เชิงพุทธ และจัดการทรัพยากรให้เพียงพอ โดยมีกลยุทธ์สำคัญ เช่น จัดตั้งศูนย์อบรมพระธรรมทูต ส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรม จัดตั้งกองทุนเพื่อการศึกษาและเผยแผ่ศาสนา พัฒนาระบบฐานข้อมูลดิจิทัล สร้างเครือข่ายความร่วมมือ พัฒนาศักยภาพบุคลากร และนำ IT มาใช้ในการบริหารจัดการ

คำสำคัญ: การบริหารจัดการ; งานสาธารณสงเคราะห์; คณะสงฆ์; การพัฒนาศักยภาพ

Abstract

Objectives of this research article were: 1. To study the general state of public welfare management by the Sangha in Chanthaburi Province, 2. To examine factors affecting the public welfare management by the Sangha in Chanthaburi Province, and 3. To propose guidelines for public welfare management by the Sangha in Chanthaburi Province, conducted by the qualitative research. Data was collected by in-depth interviewing 25 key informants and 12 participants in focus group discussion Data were analyzed by content descriptive interpretation.

The research findings revealed that: 1. The general management conditions had both strengths and weaknesses. Strength such as a systematic management structure, leaders with clear vision, and strong collaborative networks. Weaknesses, such as unsystematic budget allocation, lack of personnel with specific expertise, insufficient public relations, and lack of clear operational plans. 2. Factors that influenced management included sufficient resources, building collaborative networks, developing knowledge and skills of monks, creating transparency and credibility, applying IT, promoting community participation, and developing a monitoring and evaluation system. 3. The proposed guidelines emphasized strengthening Buddhism, improving internal management, developing into a Buddhist learning organization, and managing resources sufficiently. Key strategies included establishing a training center for missionary monks, promoting Pali studies, setting up a fund for education and propagation of religion, developing a digital database system, building collaborative networks, developing personnel potential, and applying IT in management.

Keywords: Management, Public Welfare Work, Sangha, Capacity Development

บทนำ

การบริหารกิจการคณะสงฆ์เป็นภารกิจของพระสงฆ์ที่จำเป็นต้องปฏิบัติ 6 ประการ ได้แก่ 1. การปกครอง ซึ่งเป็นงานการควบคุม กำกับ ดูแล และส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยของพระภิกษุ สามเณร และคฤหัสถ์ในปกครองหรือที่พักอาศัยอยู่ในวัดให้

ประพัตติตนด้วยความถูกต้องเรียบร้อย 2. การศาสนศึกษา เป็นการให้บริการด้านการศึกษาแก่พระสงฆ์ และอุบาสกอุบาสิกา หรือการอนุเคราะห์สังคมด้วยธรรมทาน 3. การศึกษาสงเคราะห์ คือ การจัดการศึกษาเพื่อสงเคราะห์แก่ประชาชนทั่วไป รวมถึงการสงเคราะห์ปวงชนทั้งก่อนวัยเรียนและในวัยเรียนให้ได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่องตามสมควร 4. การเผยแผ่เป็นบทบาทหรือภาระหน้าที่ของพระสังฆาธิการหรือพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน 5. การสาธารณูปการ ซึ่งเป็นการก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุและ ศาสนสถาน และการควบคุม ดูแลกิจการของวัด และ 6. การสาธารณสงเคราะห์ ซึ่งเป็นการให้การสงเคราะห์ประชาชนตามความต้องการและความจำเป็นในรูปแบบต่าง ๆ เป้าหมายเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน (พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ), 2540) ดังนั้น การบริหารกิจการคณะสงฆ์จึงถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญ เพราะถ้ามีระบบบริหารจัดการที่ดี พระพุทธศาสนาก็มีความมั่นคงและเจริญก้าวหน้า การบริหารจัดการที่ดีจะต้องมีรูปแบบและวิธีการจัดการอย่างเป็นระบบ มีการแบ่งงาน กระจายงานให้ผู้บริหารระดับต่าง ๆ รับผิดชอบตามความรู้ความสามารถ (กรมการศาสนา, 2540)

การปฏิบัติงานสาธารณะสงเคราะห์ของพระพุทธเจ้าดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎกสรุปได้ว่าการบริหารจัดการสาธารณสงเคราะห์และการเผยแผ่พระพุทธศาสนามีการวางนโยบายวิธีการไว้อย่างรัดกุม มิได้หมายถึงการออกไปเผยแผ่พระศาสนาแต่เพียงอย่างเดียว แต่หมายถึงการจัดองค์การการบริหารพระพุทธศาสนาด้วย ที่เป็นกระบวนการเบ็ดเสร็จพร้อมกันไปในตัว เป็นการบริหารสาธารณะสงเคราะห์เพื่อมวลมนุษยทั้งโลก ตัวอย่างเช่น ในสมัยพุทธกาลที่พระพุทธเจ้าทรงส่งสาวกไปประกาศพระศาสนาที่ดี หรือแม้แต่หลังพุทธกาลยุคพระเจ้าอโศกมหาราชส่งสมณทูตไปประกาศศาสนาทั้ง 9 สายก็ตาม ไม่ได้มีเป้าหมายในการเผยแผ่พระศาสนาแต่อย่างเดียว แต่ให้ไปเพื่อเข้าถึงประชาชนและนำหลักธรรมไปแนะนำชี้แจงให้เข้าใจและช่วยเหลือประชาชน กระทำสิ่งที่เป็นสาธารณประโยชน์ สงเคราะห์ อนุเคราะห์แก่ประชาชนที่เดือดร้อน โดยมีรูปแบบการจัดการบริหารในด้านต่าง ๆ ให้ดี อันจะทำให้การประสานความร่วมมือระหว่างกันเป็นไปอย่างมีระเบียบแบบแผน สามารถนำมาใช้พัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนได้ (สุริยนต์ น้อยสงวน, 2559)

วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นหน่วยงานที่เข้าถึงและมีปฏิสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับชุมชนมากที่สุด เจ้าอาวาสซึ่งเป็นผู้นำองค์กรหรือผู้บริหารสูงสุดของวัดมีส่วนสำคัญในการผลักดันและพัฒนาความสัมพันธ์อันดีภายในวัดเพื่อให้พระสงฆ์ซึ่งเป็นสมาชิกในวัดนั้นรักษาพระธรรมวินัยเป็นแบบอย่างที่ดีรวมถึงทำงานร่วมกันให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่สถาบันพุทธศาสนากำหนดไว้ งานสาธารณสงเคราะห์เป็นกิจกรรมที่วัดหรือพระสงฆ์ดำเนินการ

เพื่อให้เป็นสาธารณประโยชน์ ทั้งการสาธารณสงเคราะห์และการสงเคราะห์บุคคล โดยแยกออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ 1. การดำเนินกิจการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล 2. การช่วยเหลือเกื้อกูลกิจการของผู้อื่นเพื่อสาธารณประโยชน์ 3. การช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ และ 4. การช่วยเหลือเกื้อกูลประชาชนทั่วไป (พระสมุห์คิน วิสุทโธ (พงษ์ศักดิ์), 2563) โดยในการทำงานด้านสาธารณสงเคราะห์เป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาซึ่งมีทั้งเชิงรับเชิงรุก การเผยแผ่เชิงรับทำโดยการเทศน์การสอนหลักธรรมเป็นหลัก ส่วนการเผยแผ่เชิงรุกคือการใช้การสงเคราะห์ในรูปแบบต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นเป็นตัวนำคนเข้าหาธรรมะ การบริหารงานสาธารณสงเคราะห์ที่นำไปสู่วัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่กำหนดไว้ จำเป็นต้องมีการบริหารงานอย่างเป็นระบบ โดยการนำเอาปัจจัยทางการบริหาร ได้แก่ คน เงิน วัสดุอุปกรณ์ และการจัดการรวมถึงเทคโนโลยี มาทำงานร่วมกัน เพื่อให้การปฏิบัติการกิจต่างๆ ของคณะสงฆ์เกิดประสิทธิผลและประสิทธิภาพ

ปัจจุบันคณะสงฆ์ได้มีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ มีการกำหนดยุทธศาสตร์การปฏิรูปการบริหารกิจการคณะสงฆ์จึงมีการนำหลักการบริหารจัดการเข้ามาใช้กับงานสาธารณสงเคราะห์ ซึ่งเป็นงานเกี่ยวกับงานที่พระสงฆ์ให้ความสงเคราะห์คนในชุมชน เป็นการช่วยเหลือชุมชนและสังคมในรูปแบบต่างๆ ทั้งทางวัตถุและจิตใจ ได้แก่ การส่งเสริมทำนุบำรุงอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม การพัฒนาจิตใจ การพัฒนาชุมชนและท้องถิ่น มีคณะสงฆ์เป็นผู้นำที่สำคัญ โดยมุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนให้เป็นผู้มีความสมดุลทั้งทางกาย วาจา และใจ งานการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ นอกจากจะเป็นการช่วยเหลือประชาชนในสิ่งที่พวกเขาต้องการและมีความจำเป็นแล้วยังเป็นการสร้างความผูกพันระหว่างวัดกับชุมชนอีกทางหนึ่งด้วย

คณะสงฆ์มีปัญหาสำคัญหลายประการ ปัญหาสำคัญอย่างหนึ่งคือ ปัญหาด้านโครงสร้างการบริหารคณะสงฆ์และการบริหารจัดการวัดยังเป็นแบบรวมอำนาจ กล่าวคือเป็นการบริหารที่รวมอำนาจอยู่ที่ส่วนกลาง ทำให้ขาดบุคลากรที่จะทำหน้าที่สนองงาน ขาดองค์กรหรือหมู่คณะทำงานที่จะช่วยรองรับหรือสนับสนุนทำให้การทำงานไม่ต่อเนื่อง อีกทั้งยังขาดแคลนบุคลากรที่มีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องของการบริหารจัดการที่มีคุณภาพ บุคลากรที่มีอยู่ก็มืองานล้นมือ บางส่วนไม่เข้าใจงาน ไม่ใส่ใจ ไม่ทุ่มเทและเสียสละ หรือขอบข่ายของงานไม่ชัดเจนเท่าที่ควร บางส่วนถูกครอบงำด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่จนประพตติผิดพระธรรมวินัย จึงทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา ทำให้ไม่สามารถปรับระบบการบริหารจัดการให้สอดคล้องกับยุคสมัยที่เปลี่ยนไปตามกระแสโลกาภิวัตน์

การบริหารกิจการคณะสงฆ์เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงของพระพุทธศาสนา จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการกลยุทธการบริหารจัดการที่สามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างเป็นระบบ และชัดเจน เพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกันและเกิดความร่วมมือกัน มีการจัดสรรทรัพยากร

ให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ (ปิ่นอนธร เจริญชัยพฤกษ์ และคณะ, 2564) โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสาธารณสุขสงเคราะห์ ควรจะมีการยกระดับให้เข้มแข็งผ่านโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นสาธารณสุขประโยชน์ตามสถานการณ์ปัจจุบัน เช่น การช่วยเหลือบรรเทาสาธารณภัยภัยพิบัติทางธรรมชาติต่าง ๆ การทำนุบำรุงสาธารณสุขสมบัติ การพัฒนาตำบลหมู่บ้าน รวมทั้งส่งเสริมให้มีการศึกษาทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ด้วยการพัฒนาทักษะพระสงฆ์สงฆ์ให้มีความรู้ ความสามารถในการบริหารจัดการสมัยใหม่ มีการปฏิรูปการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ ให้ทันกับกระแสโลกาภิวัตน์

จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาดังกล่าวข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาและวิเคราะห์สภาพทั่วไปของการบริหารจัดการงานสาธารณสุขสงเคราะห์ของคณะสงฆ์จังหวัดจันทบุรี เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาจัดทำเป็นการบริหารจัดการงานสาธารณสุขสงเคราะห์ของคณะสงฆ์จังหวัดจันทบุรี ในสภาวะการณ์ของสังคมไทยที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม อย่างมากมาย ทั้งนี้เพื่อให้คณะสงฆ์จังหวัดจันทบุรีในฐานะที่เป็นองค์กรที่มีบทบาทสำคัญในการสงเคราะห์ประชาชนผู้เดือดร้อนและด้อยโอกาส ได้มีแนวทางในการบริหารจัดการงานสาธารณสุขสงเคราะห์สำหรับพระสงฆ์สงฆ์ซึ่งเป็นบุคลากรของคณะสงฆ์ได้นำไปปฏิบัติให้บรรลุเป้าหมายตามวัตถุประสงค์ ตอบสนองความต้องการของสังคมในยุคโลกาภิวัตน์ได้อย่างตรงประเด็นและเป็นรูปธรรมสืบต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปของการบริหารจัดการงานสาธารณสุขสงเคราะห์ของคณะสงฆ์จังหวัดจันทบุรี
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารจัดการงานสาธารณสุขสงเคราะห์ของคณะสงฆ์จังหวัดจันทบุรี
3. เพื่อนำเสนอการบริหารจัดการงานสาธารณสุขสงเคราะห์ของคณะสงฆ์จังหวัดจันทบุรี

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก ได้แก่ ผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้เชี่ยวชาญที่ได้มาจากการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากพระสงฆ์สงฆ์ ผู้ทรงคุณวุฒิ

นักวิชาการ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการงานสาธารณสุขของ คณะสงฆ์จังหวัดจันทบุรี ตามลักษณะการเป็นตัวแทนของกลุ่มที่เหมาะสม จำนวน ๒๕ รูป หรือคน แบ่งออกเป็น ๕ กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ ๑ กลุ่มผู้กำหนดนโยบาย จำนวน ๕ ท่าน กลุ่มที่ ๒ กลุ่มผู้ปฏิบัติ จำนวน ๕ ท่าน กลุ่มที่ ๓ กลุ่มผู้สนับสนุน จำนวน ๕ คน กลุ่มที่ ๔ กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จำนวน ๕ ท่าน กลุ่มที่ ๕ กลุ่มนักวิชาการการจัดการเชิงพุทธ จำนวน ๕ ท่าน

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์และแบบสนทนากลุ่ม เฉพาะซึ่งผู้วิจัยสร้างขึ้นจากกรอบแนวคิดในการวิจัย ผลการตรวจสอบความเที่ยง โดยใช้ ดัชนีวัดความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (CVI) ได้ค่าความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหาทั้งฉบับ (Content Validity for Scale, S-CVI) เท่ากับ ๑.๐๐ และได้ความสอดคล้องเชิงเนื้อหารายข้อ (Item Content Validity Index, I-CVI) เท่ากับ ๑.๐๐

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ดังนี้ ขอนหนังสือจาก ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง

กรณราชวิทยาลัย ถึงผู้ให้ข้อมูลสำคัญเพื่อขอความอนุเคราะห์และความร่วมมือในการให้สัมภาษณ์ ทำการนัดวัน เวลา และสถานที่กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญเพื่อดำเนินการ สัมภาษณ์ตามที่กำหนดไว้ ดำเนินการสัมภาษณ์ตามวัน เวลาและสถานที่ที่กำหนดนัดไว้ จนครบทุกประเด็นโดยขออนุญาตใช้วิธีการจดบันทึก และการบันทึกเสียงประกอบการ สัมภาษณ์ นำข้อมูลดิบที่ได้จากการสัมภาษณ์มารวบรวมเพื่อทำการวิเคราะห์โดยวิธีการที่ เหมาะสมต่อไป

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสังเคราะห์ เอกสารการพัฒนาการบริหารจัดการงานพระคิลาณุปัฏฐาก ของคณะสงฆ์ รวมทั้งเก็บข้อมูล ในพื้นที่ตามระเบียบวิจัย และตรงตามประเด็นโจทย์วิจัย วิธีดำเนินงานวิจัย และการเก็บ รวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการ ปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) การ สังเคราะห์เนื้อหา (Synthesis) ตามลำดับขั้นตอน

ผลการวิจัย

1. สภาพทั่วไปของการบริหารจัดการงานสาธารณสุขของคณะสงฆ์จังหวัดจันทบุรี เผยให้เห็นภาพรวมที่ซับซ้อนของการดำเนินงานด้านนี้ คณะสงฆ์มีจุดแข็งที่สำคัญได้แก่ โครงสร้างการบริหารที่เป็นระบบ ผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ชัดเจน จิตอาสาของพระสงฆ์ เครือข่ายความร่วมมือที่เข้มแข็ง และศักยภาพของวัดในการเป็นศูนย์กลางช่วยเหลือชุมชน อย่างไรก็ตาม ยังมีจุดอ่อนที่ต้องปรับปรุง เช่น การจัดสรรงบประมาณที่ยังไม่เป็นระบบ การขาดแคลนบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง การประชาสัมพันธ์ที่ยังไม่ทั่วถึง และการขาดแผนการดำเนินงานที่ชัดเจน นอกจากนี้ ยังมีโอกาสที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ อาทิ การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการบริหารจัดการ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ ความศรัทธาของพุทธศาสนิกชน และนโยบายรัฐที่ส่งเสริมบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องเผชิญกับอุปสรรคหลายประการ เช่น การขาดความรู้ความเข้าใจในระบบบริหารจัดการของภาครัฐ ข้อจำกัดด้านงบประมาณ การขาดระบบฐานข้อมูลที่เป็นมาตรฐาน และการขาดทักษะในการให้คำปรึกษาและดูแลทางจิตใจของบุคลากร การวิเคราะห์นี้ชี้ให้เห็นว่า แม้คณะสงฆ์จะมีศักยภาพและโอกาสในการพัฒนางานสาธารณสุขสงเคราะห์ แต่ก็ยังมีความท้าทายที่ต้องจัดการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการพัฒนาระบบบริหารจัดการ การเพิ่มประสิทธิภาพในการประสานงานกับภาคส่วนต่าง ๆ การพัฒนาทักษะของบุคลากร และการปรับปรุงระบบการให้ความช่วยเหลือให้มีความยืดหยุ่นและตอบสนองความต้องการของผู้รับบริการได้ดียิ่งขึ้น นอกจากนี้ การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน การพัฒนาระบบฐานข้อมูล และการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ จะเป็นกุญแจสำคัญในการยกระดับงานสาธารณสุขสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ให้สามารถตอบสนองความต้องการของสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ท้ายที่สุด การพัฒนาศักยภาพของพระสงฆ์ในด้านการบริหารจัดการและทักษะที่จำเป็นต่างๆ จะช่วยเสริมสร้างความมั่นใจและความพร้อมในการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งจะส่งผลให้การดำเนินงานสาธารณสุขสงเคราะห์ของคณะสงฆ์จังหวัดจันทบุรีมีความยั่งยืนและสามารถสร้างผลกระทบเชิงบวกต่อสังคมได้อย่างกว้างขวางในระยะยาว

2. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารจัดการงานสาธารณสุขของคณะสงฆ์จังหวัดจันทบุรี ได้เผยให้เห็นถึงองค์ประกอบสำคัญที่ขับเคลื่อนงานด้านนี้ให้มีประสิทธิภาพและยั่งยืน โดยครอบคลุมทั้ง 4 ด้านหลัก ได้แก่ การดำเนินกิจการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล การช่วยเหลือเกื้อกูลกิจการของผู้อื่นเพื่อสาธารณประโยชน์ การช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ และการช่วยเหลือเกื้อกูลประชาชนทั่วไป ซึ่งปัจจัยสำคัญที่พบในทุกด้านประกอบด้วย การมีทรัพยากรที่เพียงพอทั้งในแง่ของงบประมาณ บุคลากร และอาสาสมัคร การสร้างเครือข่ายความร่วมมือที่เข้มแข็งระหว่างวัด ชุมชน ภาครัฐ และ

ภาคเอกชน การพัฒนาทักษะและความรู้ของพระสงฆ์ในด้านการบริหารจัดการสมัยใหม่ การสร้างความโปร่งใสและความน่าเชื่อถือในการบริหารจัดการทรัพยากร การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการจัดการข้อมูลและการดำเนินงาน การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนและเยาวชน การพัฒนาระบบการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานอย่างเป็นรูปธรรม ตลอดจนการบูรณาการหลักธรรมทางพุทธศาสนาเข้ากับการทำงานสาธารณสงเคราะห์ นอกจากนี้ ยังมีปัจจัยเฉพาะด้านที่สำคัญ เช่น การจัดทำแผนแม่บทระยะยาว การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การพัฒนานวัตกรรมทางสังคม และการสร้างความรู้ยังยืนทางการเงิน ทั้งนี้ ภาวะผู้นำและวิสัยทัศน์ของเจ้าอาวาสก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยผลักดันให้การดำเนินงานบรรลุเป้าหมาย ควบคู่ไปกับการสร้างความตระหนักและการสนับสนุนจากประชาชนในพื้นที่ การวิจัยยังชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการพัฒนาระบบการจัดการความรู้ภายในคณะสงฆ์ การส่งเสริมการศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนารูปแบบการให้ความช่วยเหลือที่มีประสิทธิภาพ และการพัฒนาศักยภาพของพระสงฆ์ในด้านการให้คำปรึกษา และการช่วยเหลือทางจิตใจแก่ประชาชน ซึ่งช่วยยกระดับคุณภาพของงานสาธารณสงเคราะห์ให้ตอบสนองความต้องการของสังคมได้อย่างรอบด้าน องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยนี้สะท้อนให้เห็นว่า การบริหารจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ที่มีประสิทธิภาพนั้น จำเป็นต้องอาศัยการบูรณาการปัจจัยหลายด้านเข้าด้วยกัน ทั้งในมิติของการจัดการ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การใช้เทคโนโลยี และการสร้างความร่วมมือกับภาคส่วนต่างๆ เพื่อให้สามารถตอบสนองต่อความท้าทายในสังคมปัจจุบัน และสร้างผลกระทบเชิงบวกต่อชุมชนและสังคมในระยะยาว การนำองค์ความรู้นี้ไปประยุกต์ใช้จะช่วยยกระดับการดำเนินงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ให้มีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และความยั่งยืนมากยิ่งขึ้น สอดคล้องกับบทบาทสำคัญของสถาบันศาสนาในการพัฒนาสังคมไทย

3. การบริหารจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์จังหวัดจันทบุรีได้เสนอแนวทางการพัฒนาที่ครอบคลุมหลายด้าน โดยมุ่งเน้นการสร้างความมั่นคงด้านพระพุทธรูป การยกระดับกระบวนการบริหารจัดการภายใน การพัฒนาสู่องค์กรแห่งการเรียนรู้เชิงพุทธ และการจัดการทรัพยากรให้เพียงพอในการขับเคลื่อนกิจการพระพุทธรูป กลยุทธ์สำคัญประกอบด้วย การจัดตั้งศูนย์อบรมพระธรรมทูตประจำจังหวัด การส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรม การจัดตั้งกองทุนเพื่อการศึกษาและเผยแผ่พระพุทธรูป และการพัฒนาระบบฐานข้อมูลพระสงฆ์และวัดแบบดิจิทัล นอกจากนี้ยังเน้นการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับสถาบันการศึกษาและหน่วยงานต่าง ๆ การพัฒนาศักยภาพบุคลากรผ่านการฝึกอบรม และการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการ การจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้พระพุทธรูปในวัดและการพัฒนาทักษะด้านเทคโนโลยีสารสนเทศให้แก่พระสงฆ์เป็นกลยุทธ์สำคัญในการพัฒนาสู่องค์กรแห่งการเรียนรู้

ในด้านการจัดการทรัพยากร มีการเสนอให้มีการระดมทุนจากภาคประชาชนและภาคเอกชน การพัฒนาระบบการบริหารจัดการทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพ และการสร้างรายได้จากทรัพย์สินของวัดอย่างเหมาะสม ทั้งนี้ การพัฒนาระบบการติดตามและประเมินผลโครงการแบบมีส่วนร่วม การส่งเสริมการวิจัยและพัฒนานวัตกรรมในการบริหารจัดการ และการสร้างความร่วมมือกับสถาบันการศึกษาในพื้นที่เพื่อพัฒนาหลักสูตรการบริหารจัดการทรัพยากรสำหรับพระสงฆ์ ล้วนเป็นกลยุทธ์ที่สำคัญในการยกระดับการบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น กลยุทธ์เหล่านี้มุ่งเน้นการสร้าง ความมั่นคงทางทรัพยากร การเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการ และการสร้างความยั่งยืนในการดำเนินกิจการพระพุทธศาสนา โดยคำนึงถึงการประยุกต์ใช้เทคโนโลยี การพัฒนาบุคลากร และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับภาคส่วนต่างๆ เพื่อให้การดำเนินงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์จังหวัดจันทบุรีสามารถตอบสนองต่อความต้องการของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน แตกต่างกันไปอาจช่วยให้เกิดแนวทางการแก้ไขที่ครอบคลุมและครอบคลุมที่สุด

อภิปรายผลการวิจัย

1. สภาพทั่วไปของการบริหารจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์จังหวัดจันทบุรีสะท้อนให้เห็นถึงความซับซ้อนของการดำเนินงานที่ต้องอาศัยการบูรณาการระหว่างหลักพุทธธรรมและการบริหารจัดการสมัยใหม่ จุดแข็งที่สำคัญ เช่น โครงสร้างการบริหารที่เป็นระบบ ผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ชัดเจน และศักยภาพของวัดในการเป็นศูนย์กลางช่วยเหลือชุมชน สอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูสมุห์ไพฑูรย์ สิริภทโท และคณะ (2564) เรื่อง รูปแบบการบริหารจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ในจังหวัดนครปฐม พบว่า วัดเป็นศูนย์กลางความเจริญและความเข้มแข็งของชุมชน อย่างไรก็ตาม จุดอ่อนที่พบ เช่น การขาดแคลนบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะทางและการขาดแผนการดำเนินงานที่ชัดเจน สอดคล้องกับข้อค้นพบของพระธีรพันธุ์ วิถีธมโม (บุญบาง) และคณะ (2565) เรื่อง การศึกษางานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์ที่มีต่อการพัฒนาสังคม ระบุว่าพระสงฆ์ที่มีประสบการณ์ในด้านนี้ยังมีจำนวนน้อย ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการพัฒนาศักยภาพของพระสงฆ์อย่างต่อเนื่องเพื่อรองรับความท้าทายในการดำเนินงานสาธารณสงเคราะห์

2. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์จังหวัดจันทบุรีครอบคลุมทั้ง 4 ด้านหลักตามกรอบการดำเนินงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูชินวรานุวัตร (สิงห์ ชินวโร) (2558) เรื่อง การพัฒนาการบริหารจัดการการสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการ ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑๕ ที่แบ่งการบริหารจัดการการสาธารณสงเคราะห์เป็น 4 ประการคล้ายคลึงกัน

ปัจจัยสำคัญที่พบ เช่น การมีทรัพยากรที่เพียงพอ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือที่เข้มแข็ง และการพัฒนาทักษะและความรู้ของพระสงฆ์ สอดคล้องกับข้อเสนอของพระครูสังฆรักษ์ เกียรติศักดิ์ กิตติปัญญา ที่เน้นการจัดการแหล่งงบประมาณสนับสนุน การสร้างเครือข่าย และการพัฒนาศักยภาพบุคลากร นอกจากนี้ การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการพัฒนาระบบการติดตามประเมินผลที่พบในการวิจัยนี้ สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนากลยุทธ์การบริหารจัดการในบริบทอื่นๆ เช่น การวิจัยของฤทัย สันต์วัฒนา (2558) เรื่อง การพัฒนากลยุทธ์การบริหารจัดการสมาคมว่ายน้ำแห่งประเทศไทย และสมชัย วงษ์นายะ และ ทวนทอง เขาวงกิตพิงค์ (2556) เรื่อง การพัฒนากลยุทธ์การบริหารจัดการหมู่บ้านในการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดกำแพงเพชรและจังหวัดตาก ที่เน้นการใช้เทคโนโลยีและการพัฒนาระบบการติดตามประเมินผลเช่นกัน

3. การบริหารจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์จังหวัดจันทบุรีที่นำเสนอในการวิจัยนี้มุ่งเน้นการสร้าง ความมั่นคงด้านพระพุทธศาสนา การยกระดับกระบวนการบริหารจัดการภายใน การพัฒนาสู่องค์กรแห่งการเรียนรู้เชิงพุทธ และการจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนากลยุทธ์การบริหารจัดการในงานวิจัยอื่น ๆ เช่น การวิจัยของปณิดา เนืองพะยอม (2560) เรื่อง กลยุทธ์การบริหารมหาวิทยาลัยราชภัฏเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน ที่เสนอกลยุทธ์การบริหารแบบยั่งยืนโดยใช้แผนเป็นฐาน อย่างไรก็ตาม กลยุทธ์ที่นำเสนอในการวิจัยนี้มีความเฉพาะเจาะจงกับบริบทของคณะสงฆ์ เช่น การจัดตั้งศูนย์อบรมพระธรรมทูตประจำจังหวัด และการส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรม ซึ่งสะท้อนถึงความพยายามในการบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับการบริหารจัดการสมัยใหม่ นอกจากนี้ การเน้นการพัฒนาระบบฐานข้อมูลพระสงฆ์และวัดแบบดิจิทัล แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อยกระดับการบริหารจัดการองค์กรทางศาสนาในยุคดิจิทัล ซึ่งนับเป็นนวัตกรรมสำคัญที่สอดคล้องกับบริบทสังคมปัจจุบัน ทั้งนี้ ความท้าทายสำคัญในการนำกลยุทธ์เหล่านี้ไปปฏิบัติคือการสร้างสมดุลระหว่างการรักษาค่านิยมและหลักการทางพระพุทธศาสนากับการปรับตัวให้เข้ากับบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

องค์ความรู้จากการวิจัย

- ด้านสร้างความมั่นคงด้านพระพุทธศาสนา
 - จัดตั้งศูนย์อบรมพระธรรมทูตประจำจังหวัด
 - ส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรม
 - จัดตั้งกองทุนเพื่อการศึกษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนา
 - พัฒนาระบบฐานข้อมูลพระสงฆ์และวัดแบบดิจิทัล
 - สร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างวัดและสถาบันการศึกษา
- ด้านยกระดับกระบวนการบริหารจัดการภายใน
 - พัฒนาระบบฐานข้อมูลดิจิทัลเพื่อการบริหารจัดการ
 - ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคม
 - พัฒนาศักยภาพบุคลากรผ่านการฝึกอบรม
 - นำเทคโนโลยีสารสนเทศมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการ
 - พัฒนาระบบการติดตามและประเมินผลโครงการแบบมีส่วนร่วม
- ด้านพัฒนาสู่องค์กรแห่งการเรียนรู้เชิงพุทธ
 - จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้พระพุทธศาสนาในวัด
 - พัฒนาทักษะด้านเทคโนโลยีสารสนเทศให้แก่พระสงฆ์
 - สร้างเครือข่ายความร่วมมือกับสถาบันการศึกษา
 - จัดตั้งห้องสมุดธรรมะในวัด
 - พัฒนาหลักสูตรการอบรมธรรมะที่ทันสมัย
- ด้านมีทรัพยากรเพียงพอในการขับเคลื่อนกิจการพระพุทธศาสนา
 - ระดมทุนจากภาคประชาชนและภาคเอกชน
 - พัฒนาระบบการบริหารจัดการทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพ
 - สร้างเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชน
 - พัฒนาทักษะการบริหารจัดการทรัพยากรให้แก่พระสงฆ์
 - สร้างรายได้จากทรัพย์สินของวัดอย่างเหมาะสม

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่สังเคราะห์จากงานวิจัย

การบริหารจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์จังหวัดจันทบุรีมุ่งเน้นการพัฒนาในสี่ด้านหลัก ได้แก่ การสร้างความมั่นคงด้านพระพุทธศาสนา การยกระดับกระบวนการบริหารจัดการภายใน การพัฒนาสู่องค์กรแห่งการเรียนรู้เชิงพุทธ และการจัดการทรัพยากรให้เพียงพอในการขับเคลื่อนกิจการพระพุทธศาสนา โดยในด้านการสร้างความมั่นคงทางพระพุทธศาสนา มีการดำเนินการจัดตั้งศูนย์อบรมพระธรรมทูตประจำจังหวัด ส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรม จัดตั้งกองทุนเพื่อการศึกษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนา พัฒนาระบบฐานข้อมูลพระสงฆ์และวัดแบบดิจิทัล รวมถึงสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างวัดและสถาบันการศึกษา ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างรากฐานที่แข็งแกร่งให้กับพระพุทธศาสนาในพื้นที่ ในส่วนของการยกระดับกระบวนการบริหารจัดการภายใน มีการพัฒนาระบบฐานข้อมูลดิจิทัลเพื่อการบริหารจัดการ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาค

ประชาสังคม พัฒนาศักยภาพบุคลากรผ่านการฝึกอบรม นำเทคโนโลยีสารสนเทศมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการ และพัฒนาระบบการติดตามและประเมินผลโครงการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงานขององค์กรสงฆ์ ด้านการพัฒนาสู่องค์กรแห่งการเรียนรู้เชิงพุทธ มีการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้พระพุทธศาสนาในวัด พัฒนาทักษะด้านเทคโนโลยีสารสนเทศให้แก่พระสงฆ์ สร้างเครือข่ายความร่วมมือกับสถาบันการศึกษา จัดตั้งห้องสมุดธรรมะในวัด และพัฒนาหลักสูตรการอบรมธรรมะที่ทันสมัย ซึ่งจะช่วยให้วัดกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของชุมชน สุดท้าย ในด้านการจัดการทรัพยากรให้เพียงพอในการขับเคลื่อนกิจการพระพุทธศาสนา มีการระดมทุนจากภาคประชาชนและภาคเอกชน พัฒนาระบบการบริหารจัดการทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพ สร้างเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชน พัฒนาทักษะการบริหารจัดการทรัพยากรให้แก่พระสงฆ์ และสร้างรายได้จากทรัพย์สินของวัดอย่างเหมาะสม ซึ่งจะช่วยให้มีทรัพยากรเพียงพอในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นถึงความพยายามของคณะสงฆ์จังหวัดจันทบุรีในการปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป โดยนำเทคโนโลยีและแนวคิดการบริหารจัดการสมัยใหม่มาประยุกต์ใช้ ควบคู่ไปกับการรักษาและส่งเสริมหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้สามารถตอบสนองความต้องการของสังคมและชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งจะส่งผลให้พระพุทธศาสนายังคงเป็นที่พึ่งทางจิตใจและเป็นรากฐานสำคัญของสังคมไทยต่อไป

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. คณะสงฆ์จังหวัดจันทบุรีควรกำหนดนโยบายการพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์ด้านการบริหารจัดการและเทคโนโลยีสารสนเทศอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงานสาธารณสงเคราะห์
2. ควรมีนโยบายส่งเสริมการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างวัด ชุมชน และหน่วยงานภาครัฐอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อระดมทรัพยากรและความเชี่ยวชาญในการดำเนินงานสาธารณสงเคราะห์

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1. ควรจัดตั้งศูนย์อบรมพระธรรมทูตประจำจังหวัด เพื่อพัฒนาทักษะและความรู้ของพระสงฆ์ในการดำเนินงานสาธารณสงเคราะห์อย่างมีประสิทธิภาพ
2. ควรพัฒนาระบบการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานสาธารณสงเคราะห์แบบมีส่วนร่วม โดยเปิดโอกาสให้ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในกระบวนการ

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) เพื่อพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ที่เหมาะสมกับบริบทของแต่ละพื้นที่
2. ควรศึกษาวิจัยเปรียบเทียบการบริหารจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ระหว่างคณะสงฆ์ในจังหวัดต่างๆ เพื่อค้นหาแนวปฏิบัติที่ดี (Best Practices) และปัจจัยแห่งความสำเร็จ

เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา. (2540). *คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยการคณะสงฆ์และการพระศาสนา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมศาสนา.
- ปนิดา เนืองพะพนอม. (2560). กลยุทธ์การบริหารมหาวิทยาลัยราชภัฏเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน (วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์ดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการศึกษา). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- ปณณธร เขียวชัยพลกษ และคณะ. (2564). กลยุทธ์การบริหารกิจการคณะสงฆ์เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงของพระพุทธศาสนา. *วารสารมหาจุฬานาครทรรค์*, 8(5), 378-392.
- พระครูชินวรานุวัตร (สิงห์ ชินวโร). (2558). *การพัฒนาการบริหารจัดการการสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการ ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 15 (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ)*. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูสมุห์ไพฑูรย์ สิริภทโท และคณะ. (2564). รูปแบบการจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ในจังหวัดนครปฐม. *วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์*, 10(1), 149-159.
- พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ). (2540). *เอกสารประกอบคำบรรยาย เรื่อง การคณะสงฆ์และการพระศาสนา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธีรพันธุ์ ฐิตธมโม (บุญบาง) และคณะ. (2565). การศึกษางานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์ที่มีต่อการพัฒนาสังคม. *วารสารวิจัยวิชาการ*, 5(2), 25-34.
- พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต). (2539). *การปกครองคณะสงฆ์ไทย*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

- พระสมุห์วคิน วิสุทโธ (พงษ์ศักดิ์). (2563). พระสงฆ์การจัดการงานสาธารณสงเคราะห์: บทบาทและความสำคัญ. *วารสารศิลปศาสตร์ราชมงคลสุวรรณภูมิ*, 2(1), 357-366.
- ฤทัย สันต์วัฒนา. (2558). การพัฒนากลยุทธ์การบริหารจัดการสมาคมว่ายน้ำแห่งประเทศไทย. *วารสารวิชาการ บัณฑิตวิทยาลัยสวนดุสิต*, 11(1), 161-169.
- สมชัย วงษ์นายะ และทวนทอง เขาวงกิตพิงศ์. (2556). การพัฒนากลยุทธ์การบริหารจัดการหมู่บ้านในการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดกำแพงเพชรและจังหวัดตาก. *ลักทอง : วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 19(1), 1-12.
- สุรียนต์ น้อยสงวน. (2559). รูปแบบการปฏิบัติงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ในจังหวัดศรีสะเกษ. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*, 6(ฉบับพิเศษ), 383-394.